

‘SPAGAAT VAN EEN DIENSTWEIGERAAR’

Pieter Post

ABSTRACT

Choosing between refusing military service and defending your country is a difficult choice, as a former conscientious objector. What questions should you ask young people? The obligation to attend military service in the Netherlands was temporarily halted after the Cold War. A professional army has been received. Due to the ongoing war in Ukraine, politics is now more frequently discussing the obligation to attend. At the age of seventeen, boys and girls receive a letter from the national government that registers them for attendance obligations. Is it not necessary to have a conversation with the younger generation before they agree to that call?

Keywords: Conscientious objector – Compulsory attendance – Military draft – Mennonite – Peace keeping

Inleidend

Toen ik voor de militaire keuring werd opgeroepen, wist ik al dat ik de dienstplicht niet wilde vervullen. Ik was 17 jaar, je bent jong en je wilt wat, maar niet dat. Bij een vroeg bewustzijn van wat ik wel wilde, paste dit niet. Ik was net aan de opleiding voor verpleegkunde begonnen. Dat hield in zieke mensen helpen beter worden en hen bijstaan in hun onzekere lot. Dat ideaal sloot niet aan bij de dienstplicht waar iedere jongen geleerd werd met wapens om te gaan. En mensen, wat eufemistisch uitgedrukt, mee uit te schakelen. Dat maakte ik kenbaar op die keuring. Als een soort van vlucht poging had ik nog geprobeerd me voor dom te houden door foute antwoorden te geven. Maar helaas werkte dat van geen kant, want er waren al velen voor mij geweest. Aan het slot van de keuring werd ik gewezen op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst. Ik kreeg het gevoel dat de militair dat met meel in de mond uitsprak. Wéér zo eentje. Van huis uit had ik meegekregen dat het leren mensen doden niet in overeenstemming was met wat Jezus van Nazareth leert en heeft laten zien. Wijlen mijn doopsgezinde vader, geboren in 1920, werd in 1939 als een 18-jarige gemobiliseerd en vocht in de oorlogsdagen aan de kop van de Afsluitdijk tegen de

Duitsers. Hij sprak er niet veel over. Maar een ding was wel zeker, en dat was dat het dragen van wapens en vechten niet de betekenis aan het leven geeft die vanuit het doopsgezind-zijn was overgedragen. Hij was direct na de oorlog in 1946 betrokken bij de oprichting van de Doopsgezinde Vredesgroep, die dienstweigerars ging begeleiden. Ons gezin ging naar de tweejaarlijkse vredesgroepconferenties op Fredeshiem bij Steenwijk en naar wat nu Mennorode heet in Elspeet. Eigenlijk beschouw ik die conferenties als belangrijke onderdelen uit mijn geloofsopvoeding. Als klein kind in de jaren 1960 raakte ik geschokt door een film die werd getoond van een standrechtelijke executie in Saigon van een jonge Vietcong-strijder tijdens de Vietnamoorlog. Close-up werd hij nietsvermoedend tijdens zijn arrestatie op straat door zijn hoofd geschoten door naar wat bekend is, het hoofd van de Zuid-Vietnamese politie. Wie hier de vijand of de vriend was, of dat hij een deserteur was deed en doet er eigenlijk niet toe, omdat het hier om een schending van mensenrechten ging. Zelf werd ik te midden van de kruisraketdemonstraties in de beginjaren 80 erkend als dienstweigeraar. Op grond van de Bergrede van Jezus. Desgevraagd gaf ik de Defensiecommissie voor Gewetensbezwaarden ten antwoord dat diplomatie voor mij het antwoord op het tegengaan van oorlog was. Ze vroegen ook of ik een praktiserend kerkganger was, wat ik bevestigde. Snel stond ik weer op straat. Het regende pijpenstelen. Maar dat was het ergste niet. Veel belangrijker was dat de opbouw van bataljons niet langer urgent was. De jongens die in 1959 waren geboren (ik ben van 1958) werden zelfs niet meer opgeroepen. Men was duidelijk aan het minderen. En aan mij hadden ze ook niets. Toen ik mijn bezwaren voor de Defensiecommissie Gewetensbezwaarden had toegelicht, werd ik later door de burgemeester van Amsterdam vrijgesteld van de vervangende dienst. Dat was op grond van onmisbaarheid in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis waar ik toen werkte.

Tegen deze biografische achtergrond schrijf ik mijn verhaal dat de titel heeft meegekregen 'De spagaat van een dienstweigeraar'. Een dienstweigeraar is voor mij iemand die met een beroep op het persoonlijke geweten weigert in te gaan op een oproep van een gezagsinstantie, in dit geval het Ministerie van Defensie. Toch merk ik gaandeweg haarscheurtjes in dat principe van geen wapens dragen. En dat houdt me onrustig, omdat het niet juist voelt.

Probleemstelling

In hoeverre blijven voormalige dienstweigerars bij hun standpunt, nu de oorlog in Oost-Europa ook in ons land voelbaar is? Wat hebben zij, wat heb ik de jongere generatie (jongens en meisjes) te vertellen als de opkomstplicht opnieuw van stal wordt gehaald? Vanaf 1997 is de opkomstplicht opgeschort. De Koude Oorlog was

voorbij en Nederland kreeg een beroepsleger. In dat licht werd een jaar eerder ook het Doopsgezind Vredesbureau opgeheven dat vlak na de Duitse bezetting was opgericht om dienstweigeraars van verschillende kerkelijke achtergronden, te begeleiden. In een kerkdienst, onlangs, kwam naar voren dat er twijfel was vanwege het Russische offensief. Anderen hadden vroeger op tanks geschoten waar ze geen spijt van hadden. Maar iedereen worstelde met het doopsgezind-zijn vanwege het principe geen wapens dragen. Ik deel die spanning. Dat eindeloze moorden in Rwanda en op de Balkan in de jaren 90 zetten mijn geweldloze principe onder druk: Wanneer wordt er ingegrepen?! In 2008 hield ik op een studentenconferentie van Christen Historici in het Academiegebouw van Utrecht een inleiding vanuit het Doopsgezind Seminarium over de Rechtvaardige Oorlog vanuit dopers perspectief. Dat was in het bijzijn van de toenmalige minister van defensie Eimert van Middelkoop van de Christen-Unie. 'Wij zullen het wel niet eens worden,' zei hij bij voorbaat tegen me bij de kennismaking, terwijl me dat irriteerde vanwege mijn ideale maar schijnbaar onwerkelijke gedachte dat er toch zegen moet rusten op broeders van één huis (psalm 133). Van Middelkoop beriep zich op het Oude Testament dat voordat je een stad aanvalt je eerst een vredesregeling moet aanbieden. En als die er dan niet komt omdat de vijand liever de strijd wil aangaan, dan moet je de stad belegeren. (zie Deuteronomium 20) Ik sprak hem aan op de geweldloze weg van Jezus, dus vanuit het Nieuwe Testament. Het verwijt dat ik uit de zaal kreeg was dat ik anderen de kastanjes uit het vuur laat halen. Dat alles vond ik te gemakkelijk. De spagaat van een dienstweigeraar bestaat hierin dat hij wapens weigert te dragen, maar ook inziet dat er moet worden ingegrepen. Het bij voorbaat niet eens zullen worden was voor mij geen optie. Zeker niet met een christen als Van Middelkoop. Overigens woonde hij mijn lezing niet bij waarin ik vanuit een doperse achtergrond de Amerikaanse mennoniet en historicus John D. Roth naar voren schoof met enkele vragen rond de rechtvaardige oorlog. Van Middelkoop had andere verplichtingen.

De inval van Rusland in Oekraïne plaatst de historische vredeskerken (doopsgezinden en quakers), maar ook andere kerken, bewegingen en jonge mensen en hun ouders voor de vraag: Is anno 2022 de opkomstplicht het enige antwoord op oorlogsdreiging?

Drie overwegingen

Het is in dat licht dat ik mijn toevlucht zocht bij drie overwegingen, die alle drie eigenlijk reageren op het principe van de rechtvaardige oorlog. Want dat woord rechtvaardigheid is belangrijk om te weten waarvoor je iets doet, en wat je wilt bereiken. De rechtvaardige oorlog is een leer die met een beroep op de kerkvader Augustinus

in de vierde eeuw en op de middeleeuwse filosoof en theoloog Thomas van Aquino uit de dertiende eeuw teruggaan. Daaronder verstaan zij dat een oorlog gevoerd mag worden met toestemming van God, en enkel en alleen om toegebrachte schade en het evenwicht weer te herstellen. Een principe dat Van Middelkoop als protestant onderstreepte, net als de Rooms-katholieke kerk.

Drie mensen stellen vragen bij de rechtvaardige oorlog. Ze gaan over classificaties, kanttekeningen bij de rechtvaardige oorlog en over oorlogspropaganda.

Classificaties

Ten eerste de Vlaamse moraalwetenschapper Fleur Verschuere. Zij schreef in 2012 een studie over het belang van de theorie van de rechtvaardige oorlog.¹ Zij citeert daarbij filosoof en pacifist Bertrand Russell (1872-1970). Die stelt dat een oorlog altijd gerechtvaardigd wordt op grond van onze intuïtie. Daarom is het belangrijk om bij elke oorlog na te gaan in hoeverre die bijdraagt aan het goede van de mensheid. Dat is nog niet zo eenvoudig, verklaart Verschuere. Zij classificeert mensen naar realisten, militaristen, pacifisten en rechtvaardige oorlogsdenkens, die alle verschillend denken over de rechtvaardiging van een oorlog. De realist stelt het nationaal belang voorop, maar kent geen ethisch kader; de militarist zoekt naar een historische en religieuze rechtvaardiging; de pacifist wil vrede, maar is niet een *passivist* (in de zin van een passivering). Want zijn worsteling is de vraag hoe het pacifisme kan worden verenigd met de vraag van de burgers om militaire bescherming. En tenslotte zijn de rechtvaardige-oorlogsdenkens van mening dat een oorlog soms goed kan zijn, maar dan wel onder strenge voorwaarden.

Deze classificaties vormen een meetlat waarlangs we kunnen oordelen in hoeverre een oorlog te rechtvaardigen is. Maar wat Verschuere terecht constateert is dat deze classificaties geen enkele consensus laten zien. Ze bieden geen enkele garantie voor de bescherming van burgers. En dat heeft in de Verenigde Naties onder Kofi Annan geleid tot de instelling van een verantwoordelijkheid burgers te beschermen in soevereine staten (*Responsibility to Protect*, R2P). Humanitaire interventies moeten genocide, etnische zuivering, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden

1 Fleur Verschuere, 'R2P-beleid van de VN. Een ethische analyse van het belang van de rechtvaardige oorlogstraditie voor R2P', (Gent, 2012). Masterproef. Verschuere, 37. Over het algemeen wijst men op kerkvader Augustinus (4 eeuw, De Civitate Dei, De Stad Gods) bij wie de theorie van de rechtvaardige oorlog is ontstaan. Maar ook naar Thomas van Aquino (12e eeuw, Summa Theologiae). Een rechtvaardige oorlog werd gevoerd met toestemming van God, enkel en alleen om toegebrachte schade en het evenwicht weer te herstellen.

voorkomen. Met inbegrip van het recht van Genève dat bescherming biedt voor burgers die niet aan de oorlog deelnemen.

Maar waar is die VN-bescherming gebleken in Syrië en nu ook Oekraïne? We komen die vragen ook tegen bij John Roth, maar dat was dan nog vóór de instelling van deze R2P.

Kritische vragen bij de rechtvaardige oorlog

Ten tweede plaatst de John D. Roth in zijn boek *Choosing against War: A Christian View* (2002) enkele kritische kanttekeningen bij het leerstuk van de rechtvaardige oorlog.² Het leert wel het geweld zoveel mogelijk te beteugelen en te minimaliseren, maar dat laat onverlet dat er nog veel vragen onbeantwoord blijven. Ten eerste zijn er in de geschiedenis geen gevallen bekend waarin naties zich neerlegden bij het bezwaar van de christenen in hun regeringen of legers, dat een conflict niet beantwoordde aan de criteria van een rechtvaardige oorlog. Ten tweede creëert het leerstuk de mogelijkheid dat christenen van beide partijen elkaar onder vijandelijke omstandigheden doden op grond van hetzelfde motief van de rechtvaardigheid. Het 'God met ons' op de koppelriemen van soldaten van zowel Duitse als geallieerde zijden bevestigt de absurditeit van deze claim op rechtvaardiging. Ten derde verklaart Roth dat de regel om zo weinig mogelijk burgerslachtoffers te maken meermalen met voeten getreden is, getuige de Amerikaanse bombardementen op Dresden, Hiroshima, Nagasaki en Vietnam – Amerika die de principes van de rechtvaardige oorlog formeel in hun militair beleid heeft opgenomen (volgens de gegevens van *Church and Peace* van juni 2007 zijn 95% van de oorlogsslachtoffers in gewapende conflicten burgers). Aan een 'rechtvaardige oorlog' kleeft daarom het gevaar dat deze vroeg of laat kan escaleren in een heroïsche overwinning op basis van eigenbelang, waarbij wie er gedood worden van minder belang is (film 'Saving Private Ryan'; the myth of redemptive violence). Als vierde punt tenslotte is er volgens Roth niets unieks aan dit leerstuk, omdat het dichterbij de natuurwet van Cicero aanschurkt dan dat het gebaseerd is op het evangelie dat de vijandliefde leert als derde weg tussen passiviteit en geweld. Deze derde weg impliceert de vraag van Jezus: 'En als jullie alleen je broeders en zusters vriendelijk bejegen, waarin doen jullie dan meer dan het gewone?' (Mattheus 5:47).³

2 John D. Roth, *Choosing Against War. A Christian View* (Intercourse 2002), p. 48.

3 Church and Peace/IFOR, *Suffer for Christ. A response to the WCC paper concerning the Responsibility to Protect (R2P)*. Gedateerd op 17 november 2007 te Arnoldshain. Met dank aan Annelies Klinefelter.

Ook hier benoemt John een aantal hindernissen die geen geweldsvermindering garanderen. En hij komt met de suggestie werk te maken van een derde weg tussen passiviteit en geweld. Waarin kunnen wij meer doen dan het gewone?

Oorlogspropaganda

Ten derde impliceren Verschuere en Roth ook de vraag hoe om te gaan met oorlogspropaganda. In de laatste uitgave van *Ophef*, een uitgave van de Vereniging voor Theologie en Maatschappij, wijzen Greetje Witte en Bram Grandia beiden lid van Kerk en Vrede, op een onderzoek van de Belgische historica Anne Morelli die tien principes van oorlogspropaganda formuleerde. Zij ontdekte dat aan welke kant je ook staat, de goede en de foute kanten hanteren allebei zelfde argumenten of beschuldigingen. Ik som ze hier op. Beide kanten zeggen:

1. Wij willen de oorlog niet
2. Alleen de vijand is verantwoordelijk voor deze oorlog
3. De leider van de vijand is de duivel in persoon
4. Wij verdedigen een nobele zaak
5. De vijand begaat bewust wreedheden, wij niet. Als wij iets vreselijks doen is dat per ongeluk
6. De vijand gebruikt verboden wapens, wij niet
7. Wij lijden weinig verliezen, de vijand lijdt enorme verliezen
8. Intellectuelen en artiesten staan achter onze zaak
9. Onze zaak is heilig. God is met ons.
10. Zij die onze zaak in twijfel trekken, zijn verraders.

De schrijvers concluderen dat wie het nieuws volgt, kan deze uitspraken zó toepassen op Poetin, Biden en Zelensky: alle drie zeggen ze hetzelfde. Het probleem is niet zozeer dat de 'waarheid' als eerste sneuvelt in een oorlog, maar het vermogen tot zelfreflectie en kritiek. Het is belangrijk dit soort processen te doorzien. Als de 'andere partij' onrecht bedrijft, betekent dat niet automatisch dat 'wij' dat niet doen. Alleen door dat van elkaar te erkennen, kunnen we samen werken aan duurzame oplossingen voor oorlogen en conflicten.

Concluderend

Wat antwoorden we nu op de vraag of de opkomstplicht voor jongens en meisjes het enige antwoord is op oorlogsdreiging? Het gaat mij niet om het opleggen van dit moet je wel doen en dat moet je laten. Het gaat mij erom dat we jonge mensen niet

zomaar mogen laten oproepen, omdat er zoveel vragen liggen die om een bewuste keuze vragen. Kunnen we de jongere generatie bewust maken van de vragen die spelen rondom deze kwestie? Een hernieuwd Vredesbureau zou gewetensbezwaarden specifieke trainingen kunnen aanbieden aan jongens en meisjes die zich humanitair in plaats van militair willen inzetten. Dit vereist een bundeling van de krachten van vredesbewegingen die op de achtergrond geschoven zijn, ook op internationaal niveau. Maar niet in de laatste plaats de vraag: In hoeverre zijn ouders en grootouders verontrust? Moet er geen gelegenheid gevonden worden om het gesprek aan te gaan wat een opkomstplicht voor ouders en jongeren betekenen? Ouders van tegenwoordige jongens en meisjes vanaf 17, 18 jaar; ouders van tegen de veertig, vijftig die zelf in een relatieve vrijheid en ontspanning zijn opgegroeid waar de bomen tot in de hemel groeiden? Ten slotte ben ik het geloof in een andere, nieuwe wereld niet kwijt geraakt door alle geweld dat zich opnieuw aandient. Zoals ik Jezus versta moeten we door moeilijke tijden heen, wanneer hij zijn leerlingen als volgt toespreekt: 'Jullie zullen berichten horen over oorlog en oorlogsdreiging. Laat je dan niet verontrusten, die dingen moeten namelijk gebeuren, al is daarmee het einde nog niet gekomen. Het ene volk zal tegen het andere ten strijde trekken en het ene koninkrijk tegen het andere, en overal zullen hongersnoden uitbreken en aardbevingen plaatsvinden: dat alles is het begin van de weeën.' (Mattheus 24:6-8)

Pieter Post, september 2022.

Literatuur

- Church and Peace/IFOR, *Suffer for Christ. A response to the WCC paper concerning the Responsibility to Protect (R2P)* (Arnoldshain, 2007)
- Roth, J.D., *Choosing Against War. A Christian View* (Intercourse, 2002).
- Verschuere, F., 'R2P-beleid van de VN. Een ethische analyse van het belang van de rechtvaardige oorlogstraditie voor R2P', (Gent, 2012). Masterproef.

